

Александар ЈАКОВЉЕВИЋ
Народна библиотека Србије
Београд

**СЕЛО ДУБНИЦА У НАХИЈИ СЕНИЦЕ:
НАСЕЉЕ, СТАНОВНИШТВО И ОБИЧАЈ ПРОСЛАВЕ
ПЕТРОВДАНА ПОЧЕТКОМ 17. ВЕКА***

Апстракт: На основу нових извора, уз коришћење података доступних преко историографије идентификована је непозната црква која се у једном османском документу из 1618. назива црквом села Дубница у нахији Сенице. У усменој традицији она се помиње под именом црква Стеве Васојевића и налазила се у близини данашњег града Сјенице. Документ показује да је поменута црква почетком 17. века била средиште одржавања хришћанског култа посвећеног празнику Петровдан (29. јун / 12. јул), обичаја који се још увек практикује у селима на Сјеничко-пештерској висоравни. Такође, посебно су обрађена питања времена настанка данашње Сјенице и просторног положаја села Дубнице, које је током друге половине 15. и читавог 16. века најзначајнија насеобина у оквирима нахије Сенице.

Кључне речи: Османско царство, Сјеничка нахија, Дубница, црква, Петровдан, празник, 17. век

Током средњег века од када се јавља у изворима Сјеничка област¹ чинила је саставни део Рашке где је настала средњовековна српска држава. Како у средњем веку тако и током османског периода кроз њу су

¹ Сјеница се у изворима јавља у облику Сенице, што је задржано у даљем тексту када се као технички појам преузимао из грађе. Промена у изговору убацивањем слова „ј“ везује се за 19. век и насељавање становништва са подручја ијекавског говора (Е. Мушовић, *Становништво. Сјеничко-пештерска висораван*, Гласник Етнографског музеја 52–53 (1988-1989) 17, нап. 15).

пролазили важни путеви повезујући Босну и Јадранско приморје с једне стране, са Рашком а доцнијом Новопазарском облашћу и Цариградским друмом, с друге стране. И поред тога, због малобројности изворне грађе њена историја није у довољној мери позната.²

До оснивања Босанског санцака 1463. Сјеничка област се налазила у непосредној зони утицаја Скопског крајишта успостављеног крајем 1391. одакле се, током прве половине 15. века, османска власт постепено ширила према земљама Деспотовине и Босанског краљевства резултирајући коначним запоседањем читавог простора до 1455.³ Као резултат увођења османске управе, у саставу Босанског санцака, формирана је нахија, односно вилајет Сеница која се подударала са старом средњовековном жупом која је географски, оквирно, захватала територију Сјеничко-пештерске висоравни.⁴

На ободу Сјеничког поља, на његовој јужној страни налази се данашње село Дубница, удаљено четири километра од града Сјенице.⁵ У оквирима нахије Сенице село је по броју становника, просторном положају, локалним институцијама и традицијом везаном за њега, која је распрострањена на ширем географском простору,⁶ било од знатно већег значаја него што је то до сада било примећено. О самом селу није посебно писано те се пажња више усмеравала на Сјеницу као привредни и

² О комуникацијском значају Сјеничке области током средњег века, а затим и османског периода вид. М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Југословенски историски часопис [=ЈИЧ] 3 (1937) 119–146; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 123–131; С. Димитријевић, *Дубровачки каравани у јужној Србији у XVII веку*, САНУ. Посебна издања СССIV, Београд 1958, 98–104.

³ А. Стојановски, *Кратак осврт на изворе и литературу о Скопском крајишту*, у: Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Београд 1989, 55–61.

⁴ Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1982², 34.

⁵ Село Дубница је недавно обрађено у оквиру антропогеографских истраживања Сјеничке области, уп. М. А. Павловић, *Села Сјеничког краја. Антропогеографска проучавања*, Београд 2009, 530–536.

⁶ У истраживањима порекла становништва на територији централне Србије забележено је више примера усменог предања по ком су испитаници водили порекло „од Сјенице... из Дубнице“, уп. нпр. М. Драгић, *Гружа. Антропогеографска испитивања*, Насеља српских земаља, књига 10, Београд 1921, 192, 320; Б. Дробњаковић, *Јасеница. Антропогеографска испитивања*, Насеља и порекло становништва, књига 13, Београд, 1923, 283, 290, 340, 348; М. С. Филиповић, *Таково*, Насеља и порекло становништва, књига 37, Београд 1960, 168, 229.

административни центар читаве области. Међутим, извори указују на то да је Дубница била најзначајнија насебина на овом простору, при чему њен значај треба сагледати и у складу с чињеницом да изворна грађа указује да данашња Сјеница није ни постојала све до пред крај 17. века.

Дубница се први пут помиње половином 15. века, и то у изворима османске провенијенције. Старином је несумњиво знатно старије о чему сведочи име словенског порекла сачувано у називима више истих и сличних топонима. Учестало се јавља у османским пописним дефтерима из 15. и 16. века који се односе на територију босанског санцака док се повремено може наћи и у изворима нетурског порекла. Тако су у првом османском попису из 1455. у селу била уписана 24 дома уз 5 удовичких, а већ наредни из 1468/9. указује на осетно увећање броја становника. Тада је забележено да су у њему постојала 53 дома, уз 16 неожењених и 3 удовичка домаћинства.⁷ Оба пописа сведоче о растућем значају Дубнице која је за нешто више од једне деценије, бар по броју уписаних кућа, прерасла у највеће село у читавој нахији Сенице.⁸ На основу до сада некоришћеног извора из прве половине 16. века уочљив је даљи развој села. Ради се о сумарном попису из 1530. где су поред 32 дома и 1 удовичког, уписаних уз село Дубницу, посебно пописани и војнуци Дубнице са 86 домова.⁹ Поменути подаци добијају на значају када се има у виду да је исте године у читавој нахији Сенице у њених 35 села било пописано укупно 187 хришћанских домова уз додатних 560 војничких у чему је сама Дубница чинила скоро 1/6 односно 1/7 укупног становништва нахије.¹⁰ Промена у броју становника приметна је на основу последњег

⁷ Н. Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1964, 9; А. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar 2008, 19.

⁸ Šabanović, *Krajište Isa-bega*; 3–5, 8–10, 42, 48–50; Aličić, *Sumarni popis*, 17–19, 27–28.

⁹ *164 Numaralı Bosna Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530) [=164 Numaralı]*, 70. Дефтер је објављен у: 91, 164, *MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri (926-939 / 1520-1533)*, II, <Тіркiбасım>, Ankara 2006. Уз војнуке села Дубница тада је уписан и неубицирани заселак Чрклић (*mahâlle-i Çirklik*), уп. *164 Numaralı*, 70.

¹⁰ *164 Numaralı*, 15–16, 49–50, 57, 68–70, 72, 76, 79, 87–88, 90, 92, 94, 98–99, 103. Сачуван је и опширни попис Босанског санцака из 1530. године (ВВА, TD 157, 1–1091) који је садржински и структурно идентичан наведеном сумарном дефтеру (*164 Numaralı*). Иако се за поменути опширни попис у архивском инвентару наводи да је сачуван у целости што прати и непрекинута нумерација страна, то ипак није случај. Поређењем са сумарном верзијом дефтера увиђа се да

сачуваног пописа из 1604.¹¹ где се бележи пад уписаних кућа будући да тада број домаћинстава у Дубици није био већи од 48, с тим да је исти процес уочљив у читавој нахији при чему је поменуто село поново заузимало најзначајније место.¹²

Османски извори су становништво села Дубница попут читаве нахије категорисали као „Власи Сенице“ заведене тако још од првог сачуваног пописа из 1455. укључујући и последњи из 1604.¹³ Сјенички Власи су били специфична влашка група, како према друштвеном положају заснованом на плаћању пореза познатом као филурија, тако и у погледу обавеза према османској држави. Због изузетног комуникационог

му у потпуности недостају странице где су пописани тимари у кадилуцима Нови Пазар, Вишеград, Неретва и Брод (уп. *164 Numarali*, 68–256; TD 157, 1–601) што чини више од 40% садржине сумарног дефтера (укупно има 393 стране). Највећи број села која су припадала Сјеници, укључујући и Дубницу, налазе се управо на странама које недостају.

¹¹ *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, II, Sarajevo 2000, 267–291. Како није забележена уводна белешка о времену настанка пописа, на основу сачуване тугре султана Ахмеда I настанак текста оквирно се одређује годинама његове владавине (1603-1617). Приређивачи извора одлучили су се за 1604. годину вођени уобичајеном логиком да је попис морао отпочети у првој години ступања на престо султана и да је завршен у другој. У утврђивању тачног датума настанка пописа потребно је извршити анализу његове структуре и притом га упоредити са претходним сачуваним пописом. У сваком случају попис нахије Сенице је морао настати након 1590. јер је забележена једна наредба с тим датумом у дефтеру, уп. *Исто*, 268. Из техничких потреба се у даљем тексту преузима 1604. као година настанка дефтера.

¹² *Opširni popis*, II, 272–273. Опширан (*mufassal*) по садржају, попис доноси сумаран број од 76 домаћинстава у самој Дубници. Број кућа је нетачан већ по пребројавању укупног броја уписаних лица и он износи 75. У дефтеру су заведене све баштине третиране као појединачне пореске једнице (*hâne*) према којима се плаћала филурија у износу од 315 акчи. Упоредивањем имена поседника баштина закључује се да је свака баштина, иако дефинисана као једна кућа, могла бити уписана на једно исто лице и по неколико пута. Тако је 26 баштина уписано на имена људи који се већ налазе уписани у попису села. На двојицу од њих је уписано по две баштине, на једног је заведено три, а на још једног чак шест. На крају једна баштина је уписана на све становнике села. Из тог разлога, стварни број кућа није могао бити већи од 48, уп. *Исто*, 272–273. Исти случај је приметан у већини села ове нахије (*Исто*, 267–291) што позива на опрез приликом преузимања сумарних података о броју уписаних кућа из датог извора.

¹³ Šabanović, *Krajište Isa-bega*, 8; Aličić, *Sumarni popis*, 6, 24; *164 Numarali*, 98; *Opširni popis*, II, 267.

значаја њихове дужности су се сводиле на обезбеђивање путева кроз област Сенице, с тим да су вероватно имали и задужења помоћно-војног карактера приликом транспорта војних потрештина ван простора у ком су живели.¹⁴ Сама Дубница је почетком 17. века имала и свог кнеза, а у њој се још помињу примићур и лагатор¹⁵ – институције посведочене и у другим местима у Османском царству где је живело становништво с влашким статусом.

Због трговачких путева који су пролазили кроз ову област познато је неколико спорадичних случајева када су дубровачки трговци били пресретани, пљачкани или убијани на овом простору. Ове вести се јављају од 1510. године, а међу њима се Дубница изричито помиње 1526, када је у њој убијен један трговац из Смедерева, а слично се понављало и 1527. као и 1531.¹⁶ Доцније су и путописци из 17. века, улазећи у Сјеничку висораван преко Милошевог Дола, идући даље преко Сјеничког поља, планине Јадовник и Рогатичких шума ка Новопазарској области, остављали сведочанства о непосредној опасности од разбојништва.¹⁷

Несигурности на путевима, о којима говоре дубровачке вести и путописне белешке, нису биле ништа веће од оних које су постојале и на осталим путним правцима дуж читавог османског територија. Према канун-нами босанског санцака из 1516. сазнаје се да је тада на снази већ била одредба према којој су путеве обезбеђивали војници Новог Пазара и Сенице (у значењу предеоних целина). У том циљу, до 1516. било је основано неколико насеобина на стратешки важним тачкама у којима се првобитно населило по 20 војника одакле су вршили обавезу обезбеђивања непосредне околине. Исказујући тежњу да се посебном законском нормом регулише проблем безбедности на јавним путевима османска држава се уједно ослонила на локалне хришћанске снаге које су још од 15. века

¹⁴ Д. Бојанић, *Шта значе подаци о Сјеничким власима у попису из 1455. године*, ИЧ 34 (1987) 109–110. Упоредо су постојала и влашка села са дербенцијским статусом чија је обавеза такође била да штите и обезбеђују различите деонице путева – било да је прелаз преко копна или воде, на местима где је постојала потреба за тим (*Opširni popis*, II, 268–269, 271, 273). Више о установи дербенција вид. А. Стојановски, *Дервенциството во Македонија*, Скопље 1974; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији (1459-1683)*, Београд 1974, 176–183.

¹⁵ *Opširni popis*, II, 272–273.

¹⁶ Б. Храбак, *Харамје, одметници и устаници, 1450-1700*, Новопазарски зборник [=НП] 3 (1979) 5.

¹⁷ Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика, XVI-XVII век*, 159, 174; В. Винавер, *Период турске владавине (XV-XVIII века)*, у: *Нови Пазар и околна*, ур. Михаило Малетић, Београд 1969, 175; Храбак, *Харамје*, 5.

чиниле део османске војне организације. Ослањајући се на локално обичајно право примењен је обичај обезбеђивања путева који је постојао и пре доласка Турака а чији се траг налази још у Законику цара Душана. Посебним уговором између војнука и њихових заповедника – санџак-бегова прецизирано је да уколико би неко погинуо на путу или би му пропао иметак, чувари оне вароши којој пут буде ближе имали би обавезу да накнаде штету потражиоцу.¹⁸ Број војнука задужених за извршавање поменутих обавеза на простору Новог Пазара и Сенице оквирно се може сагледати на основу поменутог дефтера из 1530. Он је тада износио укупно 980 војничких кућа при чему су, осим у три случаја где су у питању били муслимани, сви били хришћани активно укључени у извршавање војних обавеза.¹⁹ На врху тако устројене војничке организације у нахији Сенице 1530. налазио се извесни кнез Огњан насловљен као „кнез војнука Влада Сенице“ који је уживао тимар у износу од 1000 акчи.²⁰

У серији документа вођених у склопу обављања свакодневних послова на Дивану, познатих као *Mühimme defterleri* (важни дефтери) за хиџретску годину 1026/27 (1617-1618) сачуван је концепт наредбе упућене кадијама Новог Пазара, Прибоја и Старог Влаха.²¹ Из њега се се сазнаје да је настао на основу представке коју је поднело становништво

¹⁸ *Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zbornički, crnogorski i skadarski sandžak*, Sarajevo 1957, 32. Ова одредба се понавља и у наредној канун–нами из 1530. године (*Исто*, 43). Поменуте вароши су основали Скендер-бег (Нова Варош), Фируз-бег (непознато), Јунус–паша (касније се помиње под именом Бојник – околина Ивањице) и варош Прибој.

¹⁹ *164 Numaralı*, 15–17, 52, 55, 68–81, 83–87, 90–92, 94–100. Од тога на нахију Сенице потпада 560 војничких кућа, 18 војничких баштина и 1 куће војнука неспособног за службу, док је у нахијама Рас, Јелеч и Враче на које се односи област Новог Пазара било 420 војничких кућа, од чега су три биле муслиманске уз 22 пописане војничке баштине.

²⁰ *164 Numaralı*, 98. Његов тимар је чинио приход од шест војничких кућа у селу Зајечих (постоји и данас у непосредној близини Дубнице према истоку) за које се још каже да се другим именом звало Брвеница (*Timâr-ı knez Ognan knez-i voynûgân-ı Eflâkân-ı Seniçe; Karye-i Brveninçe nam-ı diğêr Zayêçik tâbi ‘-i Seniçe; ‘an voynûgân: hâne-i gebr 6; Hâsil 1000*).

²¹ *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617–1618) <Özet – Transkripsyon – İndeks ve Tıpkıbasım>*, Ankara 2000, бр. наредбе 277. У транслитерацији текста име села је погрешно прочитано као *Donçe*. Изнад садржине концепта наредбе налази се фраза „написан је“ (*yazıldı*) што говори да је постојао и ферман који је тада био издат.

нахије Сенице (*Seniçe nâhiyesi ahalisi*) жалећи се на злоупотребе извршних органа власти (*ehl-i örf tâifesi*). Као непосредан повод за жалбу наведено је да се код неименоване цркве у селу Дубница „у време код неверника познато као Петровдан“ тј. на хришћански празник Петровдан (*Dubniça nam karyede [] nam kenisâ yanında kefere tâifesinin Petro günü dimekle ma'rûf zamana değîn*) окупљало становништво приликом чега је долазило до опијања (*şûrb-i hamr*), преступа, разбојништва и сукоба (*fesâd ü şenâ'at ve niçe gavgâ eyledükleri ecilden*) међу учесницима скупа. Збога почињених преступа током његовог одржавања становништво које се жалило позивано је на правну одговорност при чему су се подносиоци представке бранили тврдњом да се поменути скуп одржавао иако се на том месту хришћанско становништво није окупљало од давнина (*ol mahalde kadimden cem'iyet idegelmemişler iken*) чиме се указује на обичај скоријег датума што би могло бити у вези са скоријим постанком поменуте цркве.

Иако се ради о сажетом концепту текста припремљеног током издавања званичног документа његова употреба је вишестрана. У њему се налази, за сада, први познати писани траг о постојању цркве у селу Дубница. Ова црква је у потпуности непозната у литератури. С друге стране, садржина документа има за предмет и обичај годишњег окупљања становништва код поменуте цркве што заслужује посебну пажњу.

Црква поменута у документу не јавља се у османским дефтерима нити је познат неки други писани извор о њој.²² Додатно отежавајућу околност представља чињеница да је изостављено њено име. Пописни дефтери босанског санџака у ретким случајевима бележе цркве на простору источно од реке Дрине,²³ иако теренска истраживања на простору

²² Потребно је скренути пажњу да је село Дубница неосновано довођено у везу са тзв. Дубничким манастиром који се налази на планини Златару у селу Божићићи, источно од Нове Вароши (Д. Милосављевић, *Судбина неких цркава и манастира у Полимљу и Старом Влаху после Велике Сеобе*, Ужички зборник 28 (2002) 14–15). О овом манастиру не постоји ниједан писани извор и све до 70-тих година прошлог века у потпуности је био непознат, уп. Р. Станић, *Делатност Завода за заштиту споменика културе у Краљеву од 1965. до 1975. године*, Рашка баштина 1, Краљево 1975, 316.

²³ Основни принцип код састављања пописних дефтера је био да се утврде извори прихода који би потом били распоређивани за издржавање тимарске војске. Како је земљишни посед био основни извор прихода, и уколико га нека црква или манастир нису имали, из тог разлога најчешће нису били ни увођени у попис на основу чега би се сачувала белешка о њиховом постојању будући да нису давали никакве таксе.

области Сенице указују да их је морало бити далеко више него што то показује ова врста извора.²⁴

Археолошким рекогносцирањем терена није пронађен траг да је у данашњој Дубници сачуван локалитет који би указивао на постојање цркве. Међутим, у непосредној околини Дубнице на Радишића брду, које својим положајем доминира читавом околином, налази се археолошки локалитет познат као „црква Стеве Васојевића“. Њени остаци су сачувани у склопу старије некрополе настале најкасније у 15. веку. Грађевина је правоугаоне основе, димензија 4.9 x 4.3 m. На истоку је полукружна апсида ширине брода, док је на западу припрата димензија 1,50 x 3,10 m. Објект је делимично укопан у земљу. Са северозападне стране налази се пространа некропола. Сахрањивања су вршена и око саме цркве у времену од 15. до краја 17. односно почетка 18. века. Судећи по археолошком материјалу сачувани остаци цркве потичу из 17. века.²⁵

Први проблем се односи на име цркве на Радишића брду. На основу народних песама позната је личност Стеве Васојевића око које се обликовало више варијанти уско локализованих и неједначених предања. Народне песме о Стеви Васојевићу, по постанку, представљају млађи облик песама о Стефану Мусићу,²⁶ сестрићу кнеза Лазара и несумњиво

²⁴ Д. Премовић-Алексић, *Резултати археолошког рекогносцирања околине Сјенице*, Zbornik Sjenice 1 (1985) 43–55; Иста, *Остаци црква на подручју општине Сјеница*, НП 20 (1996) 51–71.

²⁵ Заштитна ископавања на овом локалитету обављена су 1979. у сарадњи Завода за заштиту споменика културе у Краљеву и Археолошког института у Београду. Тада је делимично истражена и некропола. Време настанка цркве је утврђено на основу паралелне сличности основе и начина зидања са црквама које су са сигурношћу датирани у 17. век (уп. О. Вукадин – Д. Минић, *Црквица на Радишића брду код Сјенице*, Рашка баштина 2, Краљево 1980, 302–303). Поновним ископавањем некрополе утврђен је временски распон сахрањивања али се није наишло на траг да је постојала старија црква на чијој основи је могла бити подигнута у 17. веку (Д. Премовић-Алексић, *Некропола цркве на Радишића брду код Сјенице*, НП 18 (1994) 13–20).

²⁶ Ст. Новаковић, *Српске народне песме о боју на Косову*, Годишњица Николе Чупића [=ГНЧ] 2 (1878) 117–119; А. Гавриловић, *Белешке о варијантама српских народних песама*, ГНЧ 18 (1898) 259–260; У песмама се наилази на широко распрострањен мотив закаснелог косовског јунака и клетве кнеза Лазара на њега због недоласка на Косово. Најчешће је везан за Стефана Мусића и најранији помен се налази у Ерлангенском рукопису с почетка XVIII века (уп. С. Петровић, *Предања о Стеви Васојевићу из Лубурићеве рукописне збирке*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 67/1–4 (2001) 210). Постојале

историјској личности. То се за првопоменутог не може тврдити, али је од посебног значаја чињеница да се у сачуваним песмама неоспорно подвлачи његова веза са Дубницом. Тако се Стево Васојевић просторно смешта „у Сеницу, у село Дубницу“²⁷; „у равној Сјеници, у Сјеници на двору Дубници“ односно „од Сјенице и града Дубнице“.²⁸ Једнако томе, усмена традиција је преко Стеве Васојевића успоставила и просторну везу између села Дубнице и цркве на Радишића брду.²⁹

Имагинација народне поезије уобличене око личности Стеве Васојевића поседује и одређену црту историјске утемељности. Познато је да су припадници племена Васојевића почели да се насељавају на Сјеничко-пештерској висоравни током 18. века чиме су, сасвим природно, доносили са собом и сопствену традицију и усмена предања о прошлости. На тај начин би се могла успоставити хронолошка граница пре које ова црква није могла да понесе такво име.³⁰

На основу изложеног, оправдано се намеће питање: да ли је „црква Васојевић Стеве“ у ствари црква села Дубнице? Одговор је без сумње потврдан уколико је Дубница границама села захватала простор данашњег Радишића брда. Директна веза се не може успоставити на основу малобројних историјских извора, али постоје јасне индиције које иду у прилог овој претпоставци.

су и различите локалне варијанте са истим мотивом. Забележен је облик имена Стјепан Бушић у једној бугарштици с половине XVII века (*Исто*, 210). Прва песма о Стеви Васојевићу забележена је у околини Ваљева 1832. (Ј. Стејић, *Саборъ истине и науке*, Београд 1832, 179–190).

²⁷ Стејић, *Саборъ*, 179.

²⁸ Т. Катанић, *Песма о Стеви Васојевићу*, Гласник Етнографског музеја у Београду 14 (1939) 71.

²⁹ Ову традицију је записао А. Лубурић (1891-1944) из чије је необјављене рукописне грађе С. Петровић објавила белешке о Стеви Васојевићу прикупљене током његовог боравка у Сјеници. Лубурић је записао да је у месту Кулина у Дубници видео „кулу војводе Стева Васојевића“, и да је на Радишића брду имао своју цркву (Петровић, *Предања о Стеви Васојевићу*, 215). Оба податка указују на то да је село Дубница у непобитној вези са поменутиим локалитетима. Око Кулине је Лубурић видео трагове веће насобине чији је камен послужио за подизање државних зграда у Сјеници. Чак се и за брдо Корите, нешто јужније од Радишића брда говорило да се на њему чувала стока Стеве Радишића (*Исто*, 215). Катанић је пре тога забележио (1901) да су двори Стева Васојевића били на брду *Дубница* изнад самог села (Катанић, *Песма о Стеви Васојевићу*, 70).

³⁰ Р.-Ј. Вешовић, *Племя Васојевићи*, Подгорица 2005 [репринт издања из 1935], 264–265, 272–274, 287–288; М. Дашић, *Васојевићи од помена до 1860. године*, Београд 1986, 217–218, 222–225, 227–228.

Према једном званичном попису насељених места општине Сјеница у Округу Рашка, насталом према стању непосредно након Балканских ратова, међу засеоцима варошице Сјенице наводи се поменуто Радишића брдо.³¹ Непосредна близина локалитета у односу на град Сјеницу (2 km) наизглед чини излишним питање припадности атарским границама Сјенице и у ранијим вековима. Међутим, већ је указано на чињеницу да се данашње место Сјеница, с позиције доступне изворне грађе, не спомиње током 16. и већег дела 17. века.³² Будући да је Дубница прво гранично село у односу на Сјеницу њен значај стога постаје већи током истог периода.

Једним документом из 1531. Сеница је просторно омеђена тако да јој се Увац налазио на почетку, док се на њеном крају налазила управо Дубница.³³ Извор указује на посебну предеону целину с чиме се подударају и малобројни сачувани помени Сенице у средњовековним изворима³⁴ иза чега се препознаје појам средњовековне жупе.³⁵ Истовремено, у истим изворима се спорадично говори о наплати царине, постојању караванске станице, као и да се овде налазило привремено боравиште владара. Данашња Сјеница нагло је добила на значају током 18. и нарочито 19. века када је постала судско и војно-административно средиште.³⁶ Насеобина истог имена се, стога, доводила у везу с постојећим подацима из извора

³¹ М. А. Вујичић, *Речник места у ослобођеној области Старе Србије*, Београд 1914, 120.

³² Д. Премовић-Алексић, *Настанак града Сјенице*, НП 19 (1995) 89–101.

³³ М. Динић, *Југозападна Србија у средњем веку*, Зборник Филозофског факултета XI/1, Београд 1970, 246. Овде су Увац и Дубница очигледно села која омеђују Сјеницу тј. Сјеничко поље; Јиречек је први искористио поменути извор који је протумачио као област жупе Сјенице (К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку*, у: Зборник Константина Јиречека, 1, Београд 1959, 291, нап. 259). Поменути извор представља инструкцију дубровачком посланику код босанског паше од октобра 1531. У њему се спомињу *Vivaz (Vuvaz)* као „principio“, а *Dubliza* као „fine di Scieniz“ (Исто, нап. 259).

³⁴ У сачуваним документима јављају се следећи облици: **на Сѣници**: 1252. г.; **на Сѣнице**: 1330. г.; **на Сѣницахъ**: 1348, 1360. г.; **на Синицахъ**: 1463. г, уп. Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА 4, Београд 1890, 2; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 150, 182–183, 421; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, Београд-Сремски Карловци, 1929, 17, 98–99; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/2, Београд-Сремски Карловци, 1934, 241.

³⁵ Јиречек, *Трговачки путеви*, 291, нап. 259; Динић, *Југозападна Србија*, 246.

³⁶ Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 94–98.

те се у складу с тим, као историографска чињеница, наводи да је на месту данашње Сјенице још од 13. века постојао трг и караванска станица.³⁷

Превасходно у значењу предеоне целине о Сјеници говоре и путописне белешке 16. и 17. века.³⁸ Изузев усамљеног случаја из 1533,³⁹ ниједан од путописаца није посведочио о постојању насеобине Сјенице, а П. Контарини чак помиње да је 1580. ступивши у сјеничко поље из правца Милошевог Дола логоровао у њему близу села Дубница.⁴⁰

Међутим, далеко је значајније да османски извори не спомињу место *Сенице* што би био сигуран доказ да је данашња Сјеница тада и постојала. Пре свега, на њу се не наилази ни у једном попису санџака Босне сачуваним у широком временском размаку од половине 15. па до

³⁷ Лиречек, *Трговачки путеви*, 244, 248, 284–285, 291, 300. Појам је тумачен у значењу жупа; Исто и у његовој историји српског народа (уп. К. Лиречек, *Историја Срба*, I, 242, 256, 392, 421) с тим да се на једном месту тумачи и као посебна насеобина, тј. данашња Сјеница (*Исто*, 68); М. Динић такође је третирао појам Сенице као предеону целину (жупу), уп. Динић, *Југозападна Србија*, 246; У тумачењу података из путописне литературе Матковић је сматрао да је у питању данашња Сјеница, уп. Матковић, *Putopisi*, Rad JAZU 56, 217; У Историји српског народа Сјеница се према регистру наводи као жупа и трг, мада се у тексту о њој говори као о предеоној целини (*Историја српског народа*, II, Београд 1982, 28, 64, 222, 584). Такође, на приложеним картама убележена је Сјеница (*Исто*, 29, 59, 93, 211, 223, 259); Да је била и град вид. М. Благојевић, *О издаји или невери Вука Бранковића*, Зборник Матице српске за историју 79–80 (2009), 21–22, 34–35; Као жупа, трг и караванска станица такође у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010, 253; Х. Шабановић је тумачењем текста канун-наме из 1516. додатно усложио проблем сматрајући да се једна од поменутих вароши у кануну односи на Сеницу (Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 118, 146). Међутим, у тексту се не говори о вароши Сенице већ о раније поменутих варошима (вид. нап. 18) које су подигнуте ради обезбеђења путева за војнуке Новог Пазара и Сенице (у значењу шире области): „*Yeni Bazar ve Seniçe voynûkları için [...] ihdâs üdükleri varoşlarda [...]*“, уп. *Kanuni i kanun-name*, 25, 32. Такође, сматрао је да је Сјеница била и седиште кадилука Стари Влах (Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 182).

³⁸ Р. Матковић, *Putovanja po balkanskom poluotoku XVI veka [=Putovanja]*, Rad JAZU 62, Zagreb 1882, 98; Самарџић, *Београд и Србија*, 159, 174. („Сјеничко поље“: 1550 г.; „велико поље звано Сјеница“: 1611; „велика равница Сјеница“: 1626).

³⁹ Матковић, *Putovanja*, Rad JAZU 62, 59. Путопис Корнелија Шепера који је из правца Новог Пазара доспео у област Сенице (*de Cinitza*) а потом и „градић“ по имену „*Zynitze*“ што је прочитано као Сјеница.

⁴⁰ Матковић, *Putovanja*, Rad JAZU 124, 65. У два коришћена рукописа име села је записано *Dumaizza*, односно *Domnizza* што је свакако искривљен облик топонима Дубница.

почетка 17. века.⁴¹ А насупрот томе, у османским изворима редовно се наилази на село Врсенице⁴² које и данас постоји југоисточно од Сјенице у чијој се непосредној близини налазе остаци средњовековног утврђења.⁴³ Исто тако, ни археолошким ископавањима није се наишло на трагове материјалне културе на простору данашње Сјенице који би евентуално одговарали овом периоду, а уколико се и наилазило на њих они су редовно били присутни на ободима Сјеничког поља, не и у њему.⁴⁴ Први поуздан податак о њеном постојању нашао се тек у спису М. Кабоге из 1706. који је путујући за Цариград изричито споменуо паланку Сјеница⁴⁵, која је била ужурбано изграђивана током 1696. након османског успостављања контроле над путевима ка Босни прекинутим устанком у Рашкој области 1688. након избијања Бечког рата.⁴⁶ Од 18. века почињу да се јављају учестали помени у османској грађи у којима се опет наводи искључиво као паланка Сјеница која убрзано добија на војно-административном значају поставши и седиште новоустановљеног кадилука Сенице.

Дубница је тако могла својим атаром запремати већи опсег него што је то данас случај. На тај начин је могла захватати и простор Радишића брда које доминира како над Дубницом тако и над читавим Сјеничким пољем. Поменуте обавезе војника Дубнице у погледу заштите и обезбеђивања путева тешко да су биле могуће без контроле и над овим стратешки важним положајем.

⁴¹ Вид. пописе нахије Сенице у: Šabanović, *Krajište Isa-bega*, 8–10, 42, 48–50; Aličić, *Sumarni popis*, 6, 16–19, 21, 27–28; *164 Numaralı*; 15–16, 49–50, 57, 68–70, 72, 76, 79, 87–88, 90, 92, 94, 98–99, 103; *Opširni popis*, II, 267–291.

⁴² Записано као *Vîrh Senice* (*164 Numaralı*, 16).

⁴³ О тврђави, подигнутој још у 4. веку а потом обновљеној током 9–10. века, на локалитету Велика Градина (уп. Д. Премовић-Алексић, *Велика Градина у Врсеницама*, НП 15 (1991) 195–197) нема помена у османским дефтерима. Пут кроз Сјеничко поље током 16. и 17. века ишао је његовим јужним ободом чиме се долазило до Врсенице, одакле се затим ишло ка долини реке Људске преко села Рогатац (дербенд) где се пут даље настављао ка Новом Пазару. Тим правцем је прошао и М. Кабога 1706, уп. Л. Војновић, *Записци племенитога госпара Марина Маројица Кабоге*, Споменик 34 (1898) 203–249.

⁴⁴ Премовић-Алексић, *Настанак града Сјенице*, 89–101; Иста, *Резултати археолошког рекогносцирања околине Сјенице*, *Zbornik Sjenice* 1 (1985) 43–55.

⁴⁵ Војновић, *Записци*, 219–220.

⁴⁶ Р. Тричковић је на основу османске грађе дошла до података да је током 1696. већ била изграђивана паланка у Сјеници. уп. Р. Тричковић, *Beogradski pašaluk, 1687–1739*, Beograd 1977, 176–177 [докторска дисертација у рукопису у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду].

На том локалитету се, несумњиво, налази и један од значајнијих споменика културе на читавом простору Сјеничке области, што посредно показују и друге локалне легенде повезиване са њим. Једно предање о подизању цркве св. Ђорђа у суседном селу Дујке, јужно од Дубнице говори да је та црква једног јутра осванула у селу тако што је „прелетела“ са суседног Радишића брда. Иза легенде се највероватније крије обнова цркве извршена средином 18. века **трџдом і подвигом крпопа моисеа радшића** о чему сведочи сачувани натпис.⁴⁷ Пажњу побуђује чињеница да се први пут јасно јавља презиме Радишић у близини истоименог брда, чиме је историјски посведочен и додатни елемент назива овог локалитета. Стога, уколико се узму у обзир изнесене чињенице неименована црква села Дубница из 1618. је, сасвим извесно, „црква Стеве Васојевића“ на Радишића брду.

О одређенијем хронолошком оквиру времена настанка и нестанка ове цркве може се само претпостављати. Археолошком претрагом терена није се наишло на доказ да је црква, чије је време настанка датирано оквирно у 17. век, подигнута на основама неке старије грађевине. Да ли је она заиста подигнута у времену непосредно пре издавања документа (1618) не може се поуздано рећи. Последњи попис села Дубнице (1604) показује да су се у претходном попису налазила уписана два попа – свештеника, који су имали своје баштине, чиме се посредно може извести закључак да је још тада постојала црква у Дубници. У канун-намама за санџак Босну већ од 1516. налази се посебно наведена одредба о рушењу цркава подигнутих у местима где нису постојале „од старог неверничког времена“, што само по себи говори да су такви случајеви заиста постојали.⁴⁸ Такав принцип је османска држава усвојила као руководећи по питању новоизграђених верских објеката, али у пракси није увек доследно спровођен. Притисак власти је био далеко јачи у градским средиштима, али и далеко блажи у сеоским, претежно хришћанским срединама поготову где је исламизација била на ниском нивоу.⁴⁹

О времену када је црква запустела може се само нагађати. Читава област је нарочито страдала у годинама Бечког рата, током сеобе становништа у Угарску и Аустрију за време патријарха Арсенија III. Након неуспешне побуне на ширем подручју Рашке 1688. године и упада

⁴⁷ Р. Павловић, *Како су код нас цркве „летеле“*, Научно популарни списи, књига V, Одељење друштвених наука, књига 3, Београд: САНУ 1961, 3–4.

⁴⁸ *Opširni popis*, II, 272; *Kanuni i kanunname*, 31.

⁴⁹ О томе вид. R. Gradeva, *Ottoman Policy Towards Christian Church Buildings*, *Etudes balkanique* 4 (1994) 14–36.

османских трупа у Рашку област, знатан број цркава и манастира је запустео на читавом овом простору. Заједно са становништвом, велики број цркава је тада нестао и више нису обновљане, а време је учинило своје те за њима није остао никакав траг. На крају потребно је подвући да су почетком 20. века у читавој области Сјенице постојале свега три парохијске цркве.⁵⁰

Садржина поменутог документа отвара простор да се поставе питања која заслужују посебну пажњу. У њему се несумњиво говори о прослави хришћанског празника посвећеног култу св. Петра у првим деценијама 17. века.⁵¹ Није непозната чињеница да су за време османске владавине окупљања становништва око цркава и манастира била уобичајена појава, најчешће у складу са традицијом и локалним обичајима, али су извори о томе оскудни и недовољно речити. Ипак, није тако чест ни случај да се из османских извора сазнаје такав тип података. Из поменутог документа се види да је празнични дан у селу Дубници био на Петровдан (*Petro günü*) што је скраћени и познатији назив празника светих апостола Петра и Павла који је падао 29. јуна по старом, односно 12. јула по новом календару. Култ св. Петра иначе је био од посебног значаја за становништво примарно упућено ка сточарству као основној привредној грани.⁵² Стога је сматран и сточарским празником и био је распрострањен нарочито у планинским пределима. Прослава овог празника била је у непосредној вези са завршетком и отпочињањем новог циклуса сточарских радова. Спољашња манифестација се огледала у обичају паљења лила – бакљи прављених од коре дрвета и луча. Употреба ватре је имала значајну улогу у народним обичајима и веровањима. Веровањем у њену заштитну моћ и магијска својства требало је да се обезбеди плодност како стоке тако и летине. Ватра се палила уочи самог празника најчешће предвече,

⁵⁰ Д. Бојанић, *Два прилога историји Пријепоља*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 7 (1979) 99–102; С. Катић, *Јеген Осман-паша*, Београд 2001, 162–165; Н. Перић, *Попис школа и учитеља, парохија и свештеника монашког реда, у Рашко-Призренској епархији у 1906/7 години*, Голуб. Календар за преступну 1898 годину, Цариград 1908, 42–52.

⁵¹ MD 82, бр. наредбе 273.

⁵² М. Велимировић, *Васојевићи, Полимље, Метохија*, Годишњица Николе Чупића 18 (1898) 166, 172, 176; В. Ст. Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, у: Етнографски списи, Београд 1972, 200–201; Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд 1998², 291–292 (Лила, олајија), 350–351 (Петровдан).

због магијских својстава, и по правилу, на неком доминантном узвишењу одакле се она могла видети у читавој околини. Читав ритуал се окончавао ношењем ватре око торова са стоком након чега се организовала народна свечаност на којој су биле уприличене активности забавног садржаја.⁵³

Феномен окупљања је по правилу био уско повезан са одређеним видом обављања неког култног обреда на традиционално утврђеном месту. Хришћанство је постепено потискивало паганске облике понашања чиме је дошло до значајне промене у спољашњем облику где су наместо старих паганских божанстава постепено израђали хришћански мученици и свеци преузимајући њихову улогу.⁵⁴ Скупови крај цркава, како некад тако и данас, најчешће су одржавани на одређен празнични дан, било на дан свеца коме је посвећена црква, било на дан празновања неког значајног црквеног светитеља. Такви празнични скупови су се одржавали периодично, увек на исти датум, најчешће једном годишње. Међутим, постоје примери који показују да су се таква окупљања могла дешавати чешће – два, три па и више пута годишње. Како се у случају села Дубнице истиче да се скуп одржавао код цркве (*kenisâ yanında*) јасно је да се ради о познатом обичају окупљања становништва крај цркава, а под окриљем заштитника скупа – у овом случају св. Петра.

Такви скупови су представљали повод опште народном празновању догађаја за становништво како ближе тако и шире околине. Будући да се окупљао већи број људи долазило је до различитих врста престапа у понашању, а документи често назначавали конзумацију алкохола као главни узрок, који су доводили до сукоба ширих размера па и убистава због чега је долазило до реакције представника власти. О томе сведоче како поменуто окупљање код цркве у селу Дубница тако и временски блиски познати примери с краја 16. и прве половине 17. века који се односе на манастире Милешева и Дечани.⁵⁵ Ако се има у виду да је у нахији Сенице и суседним областима живело становништво са војним

⁵³ П. Костић, *Обичај паљења лила уочи Петровдана у селу Тријебинама код Сјенице*, Зборник Сјенице 3 (1985) 32–39.

⁵⁴ S. Vryonis, *The Panegyris of the Byzantine Saint: a study in the nature of a medieval institution, its origins and fate*, The Byzantine Saint, ed. Sergei Hackel, Birmingham 1981, 196–226.

⁵⁵ Н. Kaleši. – I. Eren, *Četrnaest turskih fermâna manastira Dečana*, Glasnik Muzeja Kosova 10 (1965-1970) 315, 318–320; F. Dž. Spaho, *Nekoliko turskih dokumenata o manastiru Mileševo*, Prilozi za orijentalnu filologiju 28-29 (1980) 363-374; Бојанић, *Два прилога*, 98. У сваком од наведених примера потражиоци докумената су тражили од централних власти да се спрече даља окупљања становништа.

задужењима, о чему је било речи, где је ношење оружја био услов за обављање службе, празнична окупљања становништа су могла доводити до озбиљнијих друштвених последица.

Данас се на читавом простору Сјеничко-пештерске висоравни још увек одржавају архаични облици прослављања празника св. Петра, како међу хришћанима тако и међу муслиманима што указује на појаву дужег временског трајања чему се сада може додати и документовано сведочанство с почетка 17. века. На крају није на одмет поменути да се континуитет огледа и у чињеници да је црква у Сјеници саграђена крајем 19. века посвећена управо апостолима Петру и Павлу.

Aleksandar Jakovljević

**THE VILLAGE OF DUBNICA IN THE NAHIYE OF SENICE:
SETTLEMENT, POPULATION AND CUSTOM OF CELEBRATING
ST. PETER'S DAY IN THE BEGINNING OF THE
SEVENTHTEENTH CENTURY**

Summary

In this article, based on new data from historical sources and using data available through the historiography, it was possible to identify an unknown church mentioned in Ottoman document from 1618. The aforementioned church titled as Dubnica village's church located in nahiye of Senice was by now completely unknown. Using the oral tradition which preserved the name of Steva Vasojević's church and its relations to the village of Dubnica it was possible to establish firm ground based on other sources and archeological data in accepting the thesis that two churches are the same one. This document suggests that the aforementioned church was an important early 17th century center and place of maintaining and exhibiting a local Christian cult devoted to St. Peter's festival (June 29 / 12 July), one of the many holidays on which were based important social, cultural and economic relations among local inhabitants. Also, importance of Dubnica village through 15th-16th century was stressed, based on data from Ottoman census books (*tahrir defterleri*). According to these sources this settlement was most important one in the whole nahiye of Senice judging by number of population, local institutions, preserved oral traditions and spatial position with regard to the fact that the existence of today's neighboring town Sjenica was not confirmed in available sources during 15th-17th century, especially the one's belonging to the Ottoman provenances.

Key words: The Ottoman empire, Nahiye of Senice, Dubnica, church, St. Peter's day, festival, 17th C.

Чланак примљен: 04. 05. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.